

УДК 343.5

Л. С. Кучанська, здобувач

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики,
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ: ОБ'ЄКТ ТА СИСТЕМА

Проаналізовано чинні в сучасній науці кримінального права України підходи до визначення об'єкта злочину проти моральності. Наводяться додаткові, на наш погляд, переконливі аргументи на користь визнання об'єктом будь-якого злочину суспільних відносин. У якості об'єкта цих злочинів (ст. ст. 297-304 КК) запропоновано розуміти моральні відносини, які забезпечують трансформацію прийнятих в суспільстві морально-етичних норм для переконання, та правила поведінки конкретної особистості.

Ключові слова: об'єкт кримінально-правової охорони, моральність, моральні відносини, система, класифікація.

Актуальність теми

Однією з особливостей, притаманних новому кримінальному законодавству України, є *принцип більш глибокої диференціації* при побудові розділів Особливої частини Кримінального кодексу (далі КК). Ця тенденція торкнулася і злочинів проти моральності (відповідальність за більшість з яких хоча традиційно й передбачалася КК УРСР 1922, 1927 та 1960 рр.), проте ці норми єдиної системи не утворювали. Так, наприклад, такі діяння як приневолювання до проституції, звідництво, утримання притонів розпусти, а також залучення жінок до проституції за КК УРСР 1927 р. було віднесено до злочинів проти життя, здоров'я, волі і гідності особи (ст. 166). Утримання притонів розпусти та звідництво за КК УРСР 1960 р. розглядалося як злочин проти громадської безпеки, громадського порядку і народного здоров'я (ст. 210). За КК України 2001 р. *злочини проти моральності вперше набувають статусу самостійної системи*. Це рішення законодавця уявляється цілком обґрунтованими, та і взагалі його важно переоцінити, оскільки ще вогненні письмена, які з'явилися на бенкеті у Валтасара, виголошували: "Без моралі та звичаїв немає ні Бога, ні батьківщини, ні спокою, ні щастя" [1,12]. Разом з тим, *такий безумовно позитивний підхід обумовлює необхідність аналізу цілої низки питань теоретичного та практичного характеру*, найважливішим з яких є питання про *об'єкт* цих злочинів. Соціальна сутність і юридична природа будь-якого діяння, характер та ступінь його суспільної небезпеки значною мірою обумовлені особливостями об'єкта злочину. З'ясування змісту об'єкта кримінально-правової охорони сприяє визначенню відповідних норм у системі Особливої частини кримінального законодавства, правильній кваліфікації вчиненого, відмежуванню його від суміжних суспільно небезпечних діянь, врешті-решт, індивідуалізації покарання. Як справедливо зазначав у свій час А. Н. Трайнін, "кожен злочин, полягає він у дії чи бездіяльності, завжди є посяганням на той або інший об'єкт. Злочинів, які ні на що не посягають, в природі не існує" [2, 122].

Визначення об'єкта злочину проти моральності. Концепції. Термінологія

Ще декілька років тому, в теорії кримінального права майже загальновизнаним було трактування об'єкта злочину як суспільних відносин, що охороняються

кримінальним законом від злочинних посягань. Однак у сучасній українській та російській кримінально-правовій доктрині таке визначення об'єкта злочину піддається інтенсивній критиці. Так, на думку С. Б. Гавриша, концепція об'єкта як суспільних відносин є штучною конструкцією з яскраво вираженим ідеологічним підходом: “з позиції теорії об'єкта як суспільних відносин виходить, що кримінальне право охороняє не матеріальні цінності і блага, життя, здоров'я, довкілля і т. ін., а, навпаки, якусь форму їх прояву, ті чи інші зв'язки між суб'єктами відносин, тоді як у дійсності таким охоронюваним об'єктом є “правове благо” як “певна цінність” [3, 64-65].

В. М. Трубников, не відмовляючись по суті від трактування об'єкта як суспільних відносин, пропонує назвати їх “соціальною оболонкою” і представити у вигляді первинного об'єкта злочинних посягань, а реальні об'єкти у вигляді вторинних об'єктів, які знаходяться у середині соціальної оболонки [4, 81-87].

Російський дослідник Г. П. Новосьолов робить висновок, що об'єктом кожного злочину є люди—індивіди, їх малі чи великі групи (об'єднання), а також суспільство в цілому [5, 53-64]. З цією позицією Г. П. Новосьолова, хоча і з певними обмеженнями, згоден і В. П. Ємельянов: “Це в цілому вірне уявлення про об'єкт злочину потребує деяких уточнень, оскільки не кожен злочин посягає безпосередньо на людину. Він може заподіяти їй шкоду опосередковано, шляхом впливу на умови її життя і зовнішнє середовище. Вчиняючи злочин, винна особа безпосередньо посягає не тільки на людей, але й на ті чи інші різновиди, аспекти, прояви життя, діяльності людини, колективів, суспільства, їх безпеки, умов існування та функціонування, інакше кажучи, на конкретні сфери життєдіяльності людей, що охороняються кримінальним законом і виступають у якості безпосередніх об'єктів злочинів як реальних явищ дійсності” [6, 7-11].

Рамки цієї статті не дозволяють детально проаналізувати вказані нові *підходи до визначення об'єкта злочину*, тому обмежимося декількома загальними підсумковими висновками.

По-перше, наведені вище трактування зовсім не є новими за своєю сутністю. Ще О. Ф. Кистяковський зазначав, що об'єктом злочину може бути загалом тільки людина з усіма правами, установами, які вона, як істота суспільна, будує. А тому, крім життя, здоров'я, честі, як більш-менш основних об'єктів злочину, умовно кажучи, збудованих самою природою, такими також є речі, тварини, навіть певний склад думок [7, 280]. Н. С. Таганцев вважав, що “посягання на норму права у її реальному бутті є посяганням на правоохоронний інтерес життя, на правове благо” [8, 32-33]. Однак не слід забувати, що і О. Ф. Кистяковський і Н. С. Таганцев не раз підкреслювали: не всякий інтерес індивіда чи групи отримує правоохорону, а тільки той, який може мати суспільне значення [8, 34-35].

По-друге, у сучасних умовах цілком зрозуміле прагнення багатьох учених усіляко відхреститися від марксистсько-ленінської спадщини з її гіпертрофованим розумінням ролі суспільного над особистим і трактуванням особистості як сукупності суспільних відносин. Саме цим була зумовлена зайва відторгненість від індивіда в працях представників концепції суспільних відносин як об'єкта злочину. Звідси й інтенсивний науковий пошук нового “гідного” терміна.

Однак, як уявляється, справа полягає не в термінології, а у суті питання. Основне призначення права регламентувати життя соціуму, встановлюючи межі дозволеного. Критерієм поділу права на галузі, поряд з методом правового регулювання є певні сфери соціальних відносин. У процесі дії так званих “будуючих” галузей права (конституційного, цивільного, підприємницького, комерційного і т. ін.) встановлюється певний порядок співіснування індивідів у межах соціуму, який дозволяє вирішувати виникаючі колізії між суб'єктами тими способами, в яких заінтересовані держава і суспільство в цілому. Саме цей порядок і є об'єктом кримінально-правової охорони, і не дуже важливо при цьому як його називати: “суспільні відно-

сини”, “соціальна оболонка” чи “сфера життєдіяльності”. Прагнення будь-що позбутися “ідеологічно заплямованих” суспільних відносин призводить до того, що вчені заповнюють його місце іншою соціальною категорією, яка неможлива без соціального зв’язку.

Якщо уважно придивитися до перелічених вище концепцій, то з усією очевидністю в них можна побачити елементи відомої структури суспільних відносин, природно, показаних відокремлено: потерпілі (суб'єкти суспільних відносин); інтереси, права і блага (предмет суспільних відносин); діяльність суб'єкта (соціальні зв'язки, як якісна характеристика суспільних відносин). Не випадково, поряд з поняттями “об'єкт злочину” та “предмет злочину” в рамках концепції об'єкта як суспільних відносин відокремлювалась ще одна категорія — “об'єкт злочинного впливу”, під якою розумівся один із структурних елементів суспільних відносин, якому безпосередньо була заподіяна шкода внаслідок вчинення злочину. Не можна не погодитися з Я. Шаппом, який зазначає: “Основна заповідь моралі, що стосується дійсних взаємовідносин людей, може бути висловлена одним реченням: “Поважай іншого”. Заповідь поваги людини до людиною вже обумовлює спільноту з іншою людиною, що робить реальною цю заповідь. Зв'язок із спільнотою виступає як результат історичного процесу, який пов'язує людей у єдиний потік подій. Мова йде не про обов'язок, що породжує зв'язок, а про зв'язок, що робить можливим самий обов'язок” [10, 89]. **По-третє**, наведені вище трактування об'єкта злочину, на наш погляд, не дозволяють чітко розмежувати, соціальний чи прийнятний порядок співіснування індивідів у суспільстві та антисоціальні відносини, посягання на які злочину не утворює (наприклад, злочинна домовленість сторін). Така ситуація навряд чи буде сприяти уніфікації слідчої та судової практики і має наслідком дуже серйозні протиріччя, в тому числі і на законодавчому рівні. Так, наприклад, згідно із ст. 4 Закону України “Про податок з доходів фізичних осіб” від 22 травня 2003 р. до доходів, що підлягають оподаткуванню, віднесені кошти та майно, які були отримані особою як хабар, викрадені, чи знайдені як сховані та не здані державі згідно з законом у сумі, яка підтверджена обвинувальним вироком суду, незалежно від призначеної міри покарання [11].

Здається, що такий підхід законодавця повністю нівелює об'єкт злочинів у сфері господарської діяльності, під яким розуміється правильна, така що відповідає законодавству, господарська діяльність.

І в решті-решт, **четверте**. У вітчизняній теорії кримінального права напрацьовані певні принципи охорони основного і додаткового об'єкта злочину, які дозволяють розмежовувати складні багатооб'єктні злочини та ідеальну сукупність злочинів.

Забуття цих принципів, сформульованих саме в рамках концепції об'єкта як суспільних відносин [9, 169], буде мати як наслідок неправильну кваліфікацію з усіма негативними моментами. Так, наприклад, чим керувався Верховний Суд України, наполягаючи в п. 12 постанови від 7 лютого 2003 р. “Про судову практику про злочини проти життя та здоров'я особи” [12], на кваліфікації за сукупністю злочинів випадків коли, скажімо, посягання на життя державного чи громадського діяча вчинено при обтяжуючих обставинах, передбачених ч. 2 ст. 115 КК України, оскільки санкції цих статей абсолютно однакові? Відповісти на це питання, з нашої точки зору, можна тільки проаналізувавши вказані принципи.

Мораль. Моральність. Моральні відносини. Аморальність.

Розділ XII КК України (2001 рік), як відомо, має назву “Злочини проти громадського порядку та моральності”. Загальновизнаним у теорії кримінального права є те, що назва розділу Особливої частини КК говорить про межі, в які залягають суспільні відносини, що підлягають кримінально-правовій охороні. Отже, видовим об’єктом злочинів, передбачених ст. ст. 297-304 КК України, є *моральність*. Єдиної позиції щодо розуміння цього об’єкта в юридичній літературі не існує.

яких соціальних норм. Злочин посягає не на норму як засіб соціального управління, а на сутнісно інше об'єктивне явище. Норма не існує сама для себе, її роль другорядна.

Моральності не можна заподіяти шкоду, бо змінити систему етичних норм та правил поведінки під силу лише соціальним чинникам, а саме — зміною певних елементів базових відносин. В. О. Рукавішніков, Л. Хелман, П. Естер зазначають, що висновки про моральний занепад сьогодення є перебільшенням оцінки змін у цій сфері. Наявна скоріше криза інституційна, а не моральна, змінилось і джерело походження моральних цінностей індивіда, і їх легітимація [20, 89].

Ю. М. Бородін падіння моральності також пов'язує з економічними труднощами, зі зростанням напруги у відносинах між людьми, послабленням соціальних інститутів [28, 62]. Звідси випливає, що нормі, у тому числі і моральній, шкода заподіяна бути не може.

Виходячи з наведеного вище визначення моралі, вона теж не може бути об'єктом злочинів, передбачених ст. ст. 297–304 КК України, тому що посягання на внутрішній світ та особисте бачення людини об'єктивно неможливе.

Разом з тим, у науковій літературі про аналіз етики підкреслюється, що зв'язок між моральністю та мораллю можливий у трьох аспектах: **по-перше**, моральність та мораль взаємно обумовлюють одна одну, оскільки не може бути суспільства без індивідів і індивідів без суспільства, **по-друге**, моральність та мораль взаємно відкидають одне одного, тому що представлені різними суб'єктами (“ми” і “я”) з їх різними інтересами; **по-третє**, моральність та мораль взаємно переходять одна в одну. Моральні норми стають особистими переконаннями людей, інтеріоризуються, входять до внутрішнього світу людини. З іншого боку, самі норми моральності формуються окремими, найбільш авторитетними членами людської спільності. Особисте перетворюється у суспільне [18, 174].

Реалізація такого механізму можлива тільки в рамках нормально функціонуючих моральних відносин, які забезпечують трансформацію прийнятих у суспільстві морально-етичних норм у переконання та в правила поведінки конкретної особистості. Саме ці відносини, на наш погляд, і виступають об'єктом злочинів, передбачених ст. ст. 297–304 КК України. В існуванні та всілякій підтримці саме цих відносин заінтересовані і держава, і суспільство в цілому.

Слід підкреслити, що моральні відносини у чистому вигляді не існують. Вони не наділяються самостійним статусом, як скажімо, відносини політичні, економічні, правові і т. д., а містяться у кожних із суспільних відносин. Невипадково, що в кримінально-правовій літературі пропонувалося передбачити ще одну (поряд з чотирма відомими) ознаку злочину — *аморальність*, а аморальна провина традиційно визначається як діяння, вчинене у будь-якій сфері суспільного чи особистого життя, передбачене моральними нормами, внаслідок яких застосовуються заходи суспільно-морального характеру [22, 495].

Саме ця обставина суттєво ускладнює класифікацію злочинів проти моральності, та і взагалі може поставити під сумнів обґрунтованість відокремленості моральних відносин як самостійного об'єкта злочину. Тому, як уявляється, об'єктом злочинів у межах розділу XII КК України повинні визнаватися не всі відносини, які *підлягають моральній регуляції, а тільки ті з них, завдяки яким морально-етичні норми і правила, схвалені суспільством, трансформуються у свідомість кожного члена даної спільноти*.

Аналіз положень ст. ст. 297–304 КК України дозволяє визнати, що відносини, про які йдеться, можуть бути трьох видів: 1) моральні відносини у сфері духовного життя (ст. ст. 297–300 КК); 2) моральні відносини у статевій сфері (ст. ст. 301–303 КК); 3) моральні відносини у сфері всебічного розвитку неповнолітніх, (ч. 2 ст. 299; ч. 2 ст. 300; ч. 2 і 3 ст. 301; ч. 3 ст. 302; ч. 3 ст. 303; ст. 304).

Система злочинів проти моральності є неповною

Разом з тим, наведене вище визначення родового об'єкта злочинів проти моральності дозволяє зробити висновок, **що система цих злочинів, передбачена розділом XII КК України, є неповною**. На наш погляд, до цієї системи можуть бути віднесені:

1) **Пошкодження чи зруйнування релігійної споруди або культового будинку (ст. 178 КК); осквернення або знищення релігійних святинь (ст. 179 КК).**

Як справедливо зауважує О. І. Некрасов, порушення первинних норм моральності (не вбивай, не вкради, не обмануй), а також золотого правила моральності (знаменитий категоричний імператив І. Канта — стався до іншої людини не тільки як до засобу, але в той же час і як до мети) неминуче веде до скорої деградації людської спільності, або до її зникання [18, 171].

2) **Посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (ст. 181 КК).** Не випадково в російській кримінально-правовій літературі відзначається, що основна мета такої статті у Кримінальному кодексі будь-якої країни — забезпечити умови дотримання прийнятих норм суспільної моральності [23, 596]. Ми теж згодні з тим, що основний безпосередній об'єкт цього злочину — це моральні відносини в духовній сфері.

3) **Розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК) та статеві відносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155 КК).** Як відомо, остання норма охоплює не тільки природні форми статевих зносин, а й гомосексуальні зв'язки. Особлива небезпека таких злочинних дій обумовлена якраз тим, що вони спрямовані на моральне розкладання неповнолітнього. М. Конєва, пропонуючи посилити кримінальному відповідальність за ненасильницькі дії гомосексуального характеру, мотивує це наступним чином: “Справа в тому, що діти, які пережили гомосексуальні контакти з особами, за віком старшими за них, дезорієнтуються у нормальному статевому розвитку. Вони звикають до таких відносин і вважають їх “однією з норм”. Діти, які звикли до таких контактів, після досягнення старшого віку, самі починають втягувати молодших дітей до гомосексуальних відносин. Йде ланцюгової реакції, яка не менш трагічна для суспільства, ніж для індивіда” [23, 59]. З такою думкою важко не погодитись.

4) **Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 КК).** Ст. 150 Сімейного кодексу України передбачає, що батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини (ч. 1). Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток (ч. 2).

Слід підкреслити, що ст. 166 КК України пов'язує кримінальну відповідальність за вказані в диспозиції дії тільки з настанням тяжких наслідків, що, з нашої точки зору, штучно звужує сферу дії цієї норми. В аспекті, що аналізується, більш вдалою уявляється редакція цієї норми в КК Російської Федерації, де умови відповідальності не пов'язуються з настанням тяжких наслідків (ст. 156 КК РФ).

На нашу думку, **доповнення системи злочинів проти моральності переліченими статтями, буде сприяти підвищенню ефективності боротьби з цими видами злочинних проявів.**

Література

1. Дюфур П. *История проституции* / Пер. с фр. Л. Каневского. — М.: КРОН-ПРЕСС, 1999. — 447 с.
2. Трайнин А. Н. *Общее учение о составе преступления*. — М., 1957. — 364 с.
3. Гавриш С. Б. *Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развития законодательства*. — Харьков.: Основа, 1994. — 640 с.

4. Трубников В. М. Новый взгляд на объект преступления // *Право і безпека*. — 2002. — № 1. — С. 81-87.
5. Новоселов Г. П. Учение об объекте преступления: методологические аспекты. — М.: НОРМА, 2001. — 160 с.
6. Емельянов В. П. Понятие объекта преступлений в уголовно-правовой науке // *Право і безпека*. — 2002. — № 4. — С. 7-11.
7. Кистяковский А. Ф. Элементарный учебник уголовного права. Часть Общая. — Киев: Изд-во Книгопродавца — Издателя Ф. А. Иогансона, 1891. — 850 с.
8. Тацкий В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. — Харьков: Вища школа, 1988. — 198 с.
9. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть Общая: В 2 т. Т. 1. — М., 1994.
10. Шапп Я. О свободе, морали и праве // *Государство. и право*. — 2002. — № 5. — С. 85-92.
11. Закон Украины “О налоге с доходов физических лиц” от 22 мая 2003 г. // *Голос Украины*. — 22 июля 2003 г. — № 134.
12. Постановва Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 р. “Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи // *Вісник Верховного Суду України*. — 2003. — № 1. — С. 37-42.
13. Ведяхин М. В. Гуманизм как нравственно-этический принцип российского права // *Право и политика*. — 2002. — № 12. — С. 4-13.
14. Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий / Отв. ред. С. С. Яценко. — К.: А. С. К., 2003. — 1088 с.
15. Научно-практический комментарий Уголовного кодекса Украины от 5 апреля 2001 г. / Под ред. Н. И. Мельника, Н. И. Хавронюка. — К.: А. С. К., 2004. — 1216 с.
16. Закон України “Про захист суспільної моралі” від 20 листопада 2003 р. // *Урядовий кур'єр*. — 26 грудня 2003 р. — № 345.
17. Російсько-український словник. — К.: А. С. К., 1997. — 760 с.
18. Некрасов А. И. Этика: Учебное пособие. — Х.: ООО “Одиссей”, 2003. — 400 с.
19. Мальцев В. Принцип законности в Уголовном кодексе Российской Федерации // *Уголовное право*. — 2003. — № 1. — С. 37-38.
20. Рукавшиников В. О., Хелман Л., Эстер П. Мораль в сравнительном измерении // *Социологические исследования*. — 1998. — № 6. — С. 86-89.
21. Антонян Ю. М. Преступность среди женщин. — М.: Росс. Право, 1992. — 256 с.
22. Кузнецова Н. Ф. Избранные труды / Предисловие академика В. Н. Кудрявцева. — СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. — 834 с.
23. Конева М. Усилить уголовную ответственность за ненасильственные действия гомосексуального характера // *Российская. Юстиция*. — 2003. — № 3. — С. 59.

Л. С. Кучанская

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова,
кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики,
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

РЕЗЮМЕ

ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ НАВРСТВЕННОСТИ: ОБЪЕКТ И СИСТЕМА

Нравственность, как система этических норм и правил поведения, сложившаяся в обществе, не может выступать объектом преступлений, предусмотренных разделом XII УК Украины. В качестве объекта этих деяний предложено понимать нравственные отношения, обеспечивающие интериоризацию (трансформацию) одобренных обществом морально-этических норм в убеждения и правила поведения отдельных членов этой социальной общности. Предлагаем дополнить перечень в системе преступлений против нравственных отношений некоторыми составами, помещенными ныне в других разделах УК Украины, исходя из общности их объекта с анализируемыми деяниями.